

Стил и характер на българските народни танци – специфика

Пелагия Векилова, Светла Минкова

***A Training Model of a Microprogramming Unit for Operation Control:** The subject of this scientific communication is acquaintance with the traditions and culture of the Bulgarian people, with the abundance and variety of dance as a spiritual manifestation of its labour, customs and way of life. Discussed is the style and character of Bulgarian folk dances of different ethnographic regions and their diversity.*

Key words: Folk music, dance, rhythm, ethnography.

ВЪВЕДЕНИЕ

Танцът е изкуство на жестовете и движенията, което може необикновено силно и ярко да изразява разнообразни човешки преживявания. Очевидно то се е зародило като начин за изразяване на дълбоките и силни изживявания, обхванали човека.

В какво се състои спецификата на танцовия художествен образ? В него се създава изразителен образ на обществените обстоятелства, заобикалящи човека, чрез които се разкриват и чертите на хората. В народните танци няма образ на обстоятелствата – в тях се създават образи на хора, на личности и вече чрез тях можем да вникнем в облика на породилото ги общество.

Танцуващите обикновено се стремят в известна степен "да се отдалечат", да се абстрахират от обикновения облик на хората. Танците се изпълняват в празнична национална носия или в условни костюми. Танцът е организиран ритмично и обикновено има музикален съпровод.

Всички тези моменти като че пряко преследват целта да "очистят" танца от изобретателност, да съсредоточат цялото внимание върху системата от движения и жестове, които имат изразителен характер и са призвани да възпламят определени преживявания. Танцът, както и орнаментът е съставен от редица изразителни мотиви, обединени от определен ритъм.

В народните танци много живо и непосредствено възприемаме изразяването на душевния облик на цял народ, осъзнаваме някои основни моменти от неговите исторически съдбини и оценяваме неговата сила, а понякога и неговата слабост, неговите мечти и възможности.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Всеки народ се е развивал в конкретни исторически, политически и социално - икономически условия, които са дали своето отражение при оформянето на танцовата му култура.

В ранните периоди в развитието на изкуството стилът като правило е бил единен, всеобхватен, строго подчинен на господстващите религиозно-идеологически норми. В пределите на общия стил се отделят големите културни пластове, в това число и фолклорът.

Стилът в българските народни танци се е оформил в продължение на векове в зависимост от условията на материалния и духовен живот, нравите, обичаите и поминъка, при които е живял и се е развивал народът.

Чертите, общи за танците на даден народ, определят стила на тези танци. Основният белег, определящ стила на българските народни танци е съсредоточаването на движенията главно в краката, като главата, ръцете и тялото в своята съвкупност са израз на богато душевно състояние у танцуващия.

Друг белег, който определя стила на нашите народни танци, е този, при който движенията са наситени с дълбока вътрешна динамика и сякаш идват отвън и се затварят дълбоко в танцуващите. При изпълнение на танцовите движения българинът влага истинско творчество.

Характерът на танца представлява съвкупност от вътрешните проявления и белези, от всички чувства, мисли и настроения, които вълнуват танцуващите.

Характерът на българските народни танци, както и на танците на други народи, е специфичен и неповторим. Това е така, защото всеки народ в отделните епохи се е развивал в конкретно историческа обстановка, довела до създаването на бит и душевност, нямащи свое повторение у другите народи.

Емоционалното състояние у танцуващите има дълбока психологична основа. То е пряко свързано с идеята, вложена в него, от функцията и мястото на танца в народната календарно-празнична система, от мястото в даден обред.

С лирично настроение се характеризират главно женските танци, а мъжките – с комично, а в някои случаи – и с войнствено. Закачливо настроение можем да открием в смесените танци, изпълнявани от момци и девойки. С радостно, бодро настроение се отличават всички женски, мъжки и смесени танци с развлекателна функция, както и някои с обичайна функция [5, с. 37].

I. Специфика на музикалния танцов фолклор в различните етнографски области.

Страната ни е разделена на шест етнографски области (Родопска, Пиринска, Шопска, Тракийска, Добруджанска и Северняшка), всяка със своя обредно-календарна система.

Най-голямата по площ област е Северна България. Със своята бързина и оригиналност *северняшките* танци внасят голямо разнообразие в българското танцово наследство.

За изпълнението на движенията в Северозападна България много показателни са "натришането" – рязкото пружиниране с краката и раменете, а също така и ситните бързи стъпки. Едни от най-популярните хора са: "Ситната", "Чекурянкино", "Кулско", "Грънчарско", "Бъчванка" и др.

"Северняшко хоро", "Свищовско" ("Дунавско хоро") са станали популярни в цяла България. В северняшката мъжка ръченица понякога се използва реквизит, върху който се играе – стомна, бъклица, шиник, а в някои села на Варненско е станала популярна играта с дървени лъжици.

В районите на Предбалкана и Балкана, като част от Северна България, народните танци не са така буйни и скокливи. Местното население, изпълнява своите хора на място и те са с по-сложни движения. Типични за тази част на България са – "Каменчовата", "Ангелчовата", "Деньово", "Лявата" и др.

В Тракийската област танци са много разнообразни. За играта на мъжете е характерно по-буйното изпълнение, където най-често се срещат – кляканията, подскоците, пружинката, набиванията, плясканията и други елементи. Жените играят по-спокойно и кипро. Удоволствието от играта при тракийката се изразява чрез заситвания с краката и съдържани провиквания. Много отличителен белег е играта с ръце, с които се правят меки и пластични движения.

Най-популярните движения са "трополи", "тракийка", "прашка", както и много сложни пляскания с дланите по бедрата и ходилото. Много специфични са тракийската мъжка и женска солова ръченица, "Трите пъти", "Право тракийско", "Джиновско" и др. Характерни са кривите хора, наречени "копаници", "Бучимиш", "Седи Донка" и др.

Много от танците са свързани с някакъв обред – кукерските маскарадни игри, великденските ръченици, нестинарската игра върху огън, "Заешката", "Кукленската", сватбарските хоря, ръченици и др.

Най-характерното за изпълнението на танците в *Шопската* област е "натрисането", което се получава от по-рязкото пружиниране при изпълнение на основните движения. Създава се впечатление за непрекъснато трептене на тялото от кръста нагоре, особено при жените. Малко наведен напред и приклепнал (в "приседнало" положение), шопът изпълнява своите танци майсторски и леко, с голяма бързина и енергия, сякаш не стъпва на земята.

Някои от популярните основни движения в танците са "шопска", "граовка", "ръченична" и др. И тук мъжкият танц е по-сложен, но трябва да се отбележи, че и женските танци имат много разнообразен и сложен строеж.

Основното движение "шопска" в Граовския район се изпълнява много ситно и с много по – голяма острота и засичания, отколкото в Софийския. Много характерно за Самоковския район е т.нар. "виене" на хорото.

Най-популярно в Шоплука е воденото хоро "За пояс", което наричат и "Селско". Други характерни танци са: "Четворно", "Бистришка копаница", "Петрунино", "Граовско", "Кюстендилска ръченица" и др.

В *Добруджанската* област се танцува приклепнал или приседнал, движи се със самоуверена и сигурна стъпка, с изправено тяло. Акцентите в движенията са насочени главно надолу към земята. Голямо участие при играта вземат тялото, раменете и ръцете с меки, плавни, гъвкави китки при жените и много сила и широта при мъжката игра, особено в изпълнението на "Ръченик".

Характерните основни движения за хората в Добруджанската етнографска област са "добруджанското набиване", "причукването", дълбоките пружинки, кляканията, "ход с подскок", люшовете, координираните движения на краката и ръцете, лекото разтърсване на раменете.

За привързаността на добруджанеца към плодородната земя говори изобилието от движения при танцуването, които подражават на най – различни моменти от земеделския труд – връзването на снопите, носенето на пълния чувал, сеене, жънене и т. н.

Най-популярните танци са: "Ръченик", "Сборенка", "Опас", "Данец", "Ръка", "Бръсни цървул", "Панделяш", "Заруй боб", "Дьортаяк", "Куцата" и др.

В *Пирин* танците са по-бързи с високи, скокливи, пружиниращи, а и коленичащи движения. Стъпва се много леко, пластично, със завъртания и резки спирания, които понякога представляват продължителни паузи. Движенията са наситени с много чувство, мъжественост и пластика. Типично за играта тук представлява бързото въртене на кърпа или шнурче от водача, дори когато хорото е в бавно темпо - „Македонското хоро“.

Съществуват много обичайни танци, които се изпълняват при определени случаи – масовите момински игри "На извъртане", "Игра на два мина", "Мълчаливите хора" и др.

Някои от най-популярните танци от Пиринския край са: "Ширто", "Малашеско хоро", "Гинка", "Леле, Недо", "Арап", "Джангорица", "Каланджийско", "Кара Юсуф", "Издаиче", "Чорбаджийско хоро", "Ески" и др.

Родопската област е представена с танци, които са в бавно и умерено темпо, с по-малко сложност и разнообразие на движенията. Мъжете играят винаги в приседнало положение, с по-широки и твърди стъпки, в играта им има по-голяма свобода. Характерни са кляканията, коленичанията, изпълнявани тромаво и широко с разтворени крака. Родопчанките стъпват на цяло ходило и дори да имат подскоци ги изпълняват много ниско и сдържано. Играят с изправено тяло и с прибрани крака.

По-известни са танците: "Чуканото", "Сворнато", "Доспатско", "Напред - назад".

II. Видове народни танци

Българските народни танци са изключително разнообразни както по движение и метро-ритмика, така и по форма, начин на залавяне и брой на изпълнителите. В своята вековна танцова практика нашият народ непрекъснато развива и усъвършенства това богатство, като се достига до обособяването на отделни видове.

A. Видове танци според външната им форма

Изпълнявани масово, народните танци добиват определени външни форми, разграничавани много точно от народа. Едни танци са "склучени" – "на колело", други са "водени" – "скъсани", "на два края". Трети са "на леса" – "на прът" - в крива или права верига. Понякога играчите по желание разкъсват "склученото" хоро и го заиграват "водено" или склучват "воденото" хоро на колело. В друг случай част от танцуващите се откъсват от "воденото" хоро и заиграват "на леса". Народът познава много добре и игрите "по саме" и "по двой" ("по двама").

Хорото е масов танц, при който изпълнителите са заловени във верига един за друг. В българския танцов фолклор хората са три вида.

Склучени хорă – наричат се още "на колело", "склопени", "затворени". "Склучени" са тия хорă, при които играчите се залавят в затворен кръг. Този вид е твърде много разпространен у нас. Обикновено "склучените" хорă са умерено бързи. Някога, когато мъже и жени играели отделно, на много места правели две хорă. На вътрешното се хващали жените, а на външното - мъжете, или съответно моми и ергени.

Водени хора – "отворени", "скъсани", "на два края". Когато скъсат кръга или направо се заловят във верига и един водач застане на челото, та поведе хорото, казват, че то е "водено".

"Водените" хорă се играят в най-различни темпа. Водени от музикантите и "челото", играещите ускоряват началното умерено темпо, съситнят движенията и развихрят хорото, а за отмора се връщат към първоначалното темпо и т. н.

Хорă на леса – народът ги нарича още "на прът", "на прав път", или "на крив път". Играят се от отбрани играчи (обикновено до 12 – 16 души), наловени за пояс, предна или задна плетеница, както и по-рядко в хват за длани. Ръководещият играта се хваща на челото или в средата. Тъй като "хората на леса" биват често много сложни, те се играят под команда. "Лесите" се играят почти на място – с придвижване напред и назад, вдясно и вляво.

Игри по саме и по двой (по двама) – когато се играе "по двой" изпълнителите не си подават ръка, а всеки за себе си изпълнява отделни движения, воден от своето импровизаторско умение. В това се състои и надиграването, всеки иска да покаже по-голямо майсторство и да заслужи одобрението и похвалата на наблюдаващите го.

Всяка фолклорна област има свой стил ръченица. Тя е подчинена на стилни белези, които са типични и характеризират танците на областта. Някъде играят по-умерено, другаде – бързо и буйно, някъде играта е съсредоточена повече в ръцете, другаде – повече в краката [5, с. 21].

Б. Видове танци според участниците

Освен по външната им форма можем да класифицираме народните танци и според принадлежността на изпълнителите по пол. Така те се разделят на женски, мъжки и смесени.

Женски – Изпълняват се от моми, невести и възрастни жени, което говори за разделение по социално положение. Играят се по-често с песенен съпровод (който в танцовата практика на нашия народ предхожда инструменталния) и са по-близки по смисъл, съдържание и произход, по усещане до обредния тип игри.

Мъжки – Изпълняват се от ергени, млади мъже, както и по-възрастни. Участието на мъжете почти във всеки танц допринася за развитието на формата на танца. Мъжките варианти на танците са тези, които са по-богати на движения, по-раздвижени, с по-разчупени и разгънати форми.

Смесени – Броят на участниците и подреждането им в смесените хора има значение, както за формата им така и за изпълнението. Например в Тракия смесените хора се изпълняват обикновено, като играчите се налавят на групи – начело на веригата мъже, след това жени и на опашката мъже, което е произлязло от предишната практика да се играят отделно женски и мъжки хора. По този начин колкото и мъжката група да внася новости и разигравания в "челото" или "опашката", общо взето, жените, наловени между тях, придържат формата в първоначалните, по-тесни рамки [5, с. 26].

В. Видове танци според функцията им

Според функцията им и тяхното жизнено предназначение можем да разпределим българските народни хорă и игри с музика в два основни жанра .

Обреден – при който танцът и музиката се явяват като един от компонентите на обичая и по-специално обреди.

Развлекателен – който обхваща народни хорă и игри с развлекателна (увеселителна) функция, изпълнявани по желание при различни случаи, несвързани с някаква предварителна програма или място.

В развитието и изграждането на българския танцов фолклор се оформят и две основни естетически тенденции, които съвпадат в най-общи линии с основните жанрове.

При първата тенденция предимство има изграждането на външната форма (конструкция), на разположението на танца, на общия му вид и изглед. Основната хореографска идея тук е развитието на танца като цяло. Естетическото усещане и изживяване се получава от "рисуването", "ваянието" на разнообразни фигури в пространството, при което вземат участие хватът, подреждането, носията, реквизитът и накитите.

Другата тенденция в развитието на народната хореография се характеризира като "изкуство на детайла", като развитие и усложняване предимно на хореографските изразни средства (съсредоточаване при българските народни танци главно в краката), като стремеж за техническо майсторство и индивидуална изява. Тази тенденция е характерна за развитието главно на танците с развлекателна функция, които в нашата съвременност намират най-широко приложение [5, с. 29].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Народните танци обладават по-тясна и традиционна сфера на съдържание - повечето от тях изразяват радост, неудържим стремеж към свобода и участие.

Трудно е да се намери друго изкуство, което би могло с такава покоряваща сила да изрази жизнерадост и възторг, чувство и волност. И тази особеност на танца, като че утвърждава безусловната необходимост от неговото съществуване и развитие наред с другите изкуства.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вакарелски, Хр., Етнография на България, С., 1977.
- [2] Джуджев, Ст., Българска народна музика, С, 1975 .
- [3] Кожинев, В., Видове изкуства, С., 1963.
- [4] Колев, Ц., Българска народна хореография, Русе, 2001.

[5] Петров, Кр., Българските народни танци от Северозападна и Средна Северна България, С., 1993.

[6] Списание Танцово изкуство, С., 1990.

За контакти:

Доц. д-р Пелагия Векилова, Катедра „Музика“, Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, тел.: 082 850 998, Светла Минкова, swetla@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.